

1941

яна праходзіла кардынальна ў іншых умовах, калі гэта з'яўлялася першачарговай задачай, калі сумненняў, што пачалася поўнамаштабная вайна, ні ў кога ўжо не было. Найбольш арганізавана і планамерна праводзілася эвакуацыя прадпрыемстваў і насельніцтва з Палескай і Гомельскай абласцей, якія былі пазней за іншыя акупіраваны нямецка-фашысцкімі войскамі. У Мінску ж усе намаганні зноў кінуты на аднаўленне сталіцы, вяртанне да нармальнага функцыянавання ўсіх сістэм жыццяздзейнасці.

Варта адзначыць, што ў дзённіку пазначаны толькі час і пытанні, якія вырашаліся ў першыя гадзіны, дні вайны. Увесь драматызм сітуацыі — у матэрыялах ЦК КП(б)Б, аб'яднаных у Пракакол № 69, якія дайшлі да нас. Сапраўды ўнікальныя дакументы. Яны захоўваюцца таксама пад грыфам «Асобы сектар», і ў іх рашэнні бюро ЦК КП(б)Б за 22.VI—6.VIII 1941 г. (НАРБ. Ф. 4П. Оп. 3. Д. 1214. Л. 1—252). Перагортваючы старонку за старонкай, можна прасачыць паслядоўнасць дзеянняў беларускага партыйнага кіраўніцтва. Першае пасяджэнне 22 чэрвеня 1941 года. На ім прысутнічаюць члены бюро ЦК КП(б)Б Панамарэнка, Калінін, Былінскі, Ванею, Цанава, Наталевіч, Эйдзінаў, Крупеня.

Першае пытанне — «Аб нападзенні Германіі на СССР». Прапанаваныя экстранныя меры пакуль яшчэ ў духу інструкцыі: «Даручыць членам бюро ЦК і сакратарыяту неадкладна звязацца і падтрымліваць няспынную сувязь з абласцямі і раёнамі, у першую чаргу з абласцямі і раёнамі паласы распчатых ваенных дзеянняў. Перадаць указанні ЦК КП(б)Б: аб неадкладнай перабудове работы партарганізацыі на ваенныя рэйкі; устанавіць сувязь з вайсковымі часцямі; аб арганізацыі ў гарадах і раёнах баявой СПА». І далей — «узмацненне аховы прамысловых прадпрыемстваў, чыгуначных вузлоў, транспарту, складоў, сродкаў сувязі, барацьба з авіядэсантамі сіламі створаных груп з ліку камуністаў, рабочых і сялян».

А яшчэ абавязковы комплекс ідэалагічных мер — «шырока папулярызаваць прамову тав. Молатава ў народзе, мабілізуючы ўвесь беларускі народ на барацьбу і разгром нямецкага фашызму, склікаць у Мінску і іншых гарадах партыйныя актывы для мабілізацыі на рашэнне задач, якія вынікаюць з ваеннай абстаноўкі, на ўсіх прадпрыемствах, у калгасах і саўгасах, установах правесці мітынгі». Тут жа адпаведныя даручэнні рэдакцыям газет «Советская Белоруссия» і «Звязда». Адзелу прапаганды і агітацыі даручалася «да 12-й гадзіны ночы вырабляць лістоўкі, плакаты са зваротамі і лозунга-

мі да насельніцтва Беларусі». У прынятых рашэннях, у прапановах членаў ЦК — трывога, заклапочанасць, але ні ў кога пакуль няма сумнення, што ўсё пад кантролем арміі, таму ўсе дзеянні кіраўніцтва ажыццяўляюцца згодна з інструкцыямі на выпадак ваенных дзеянняў.

Пра тое, як дзейнічала беларускае кіраўніцтва, існуе нямала супярэчлівых даных. Нехта абяляе, хтосьці вінаваціць яго ва ўцёках. Ісціна, як заўсёды, пасярэдзіне.

НЕ ДА ЛОЗУНГАЎ І ЗАКЛІКАЎ

Але, мяркуючы па тым, як хутка мяняецца рыторыка пасяджэнняў бюро ЦК, па тых рашэннях, якія прымаюцца на наступны дзень, кіраўніцтва становілася зразумела, што ўжо не да лозунгаў і заклікаў, а тым больш не да мітынгаў і партакываў — вораг імкліва наступае. Пракакол ад 23 чэрвеня 1941 года ставіць канкрэтныя задачы — аб эвакуацыі дзяцей, каштоўнасцяў і грашовых знакаў Дзяржаўнага банка БССР, аб кантролі за работаю ўсіх відаў транспарту, прамысловых прадпрыемстваў. З пракаколу відаць, што сітуацыя кіруецца. Але, мяркуючы па колькасці прынятых у дадатак да асноўнага парадку непапулярных рашэнняў, у Мінску пачыналася спачатку блытаніна, а затым і паніка. У горад прыбываюць часці Чырвонай Арміі, якія адступаюць, шпіталі з прыфрантавой паласы, шмат параненых. Насельніцтва ўсё гэта бачыць, разумее неадпаведнасць рэальнасці лозунгам і заклікам не падавацца паніцы. Але і дакладнай інфармацыі няма. І на гэтым фоне — узмацненне рэпрэсіўных мер.

Той жа пракакол ад 23 чэрвеня, ліст 5, пункт 9. «Аб арганізацыі ўзброеных рабочых атрадаў для ўзмацнення аховы прадпрыемстваў і парадку ў горадзе». Паставілі: «1. У мэтах узмацнення аховы прадпрыемстваў і парадку ў горадзе абавязваецца Мінскі абкам і гаркам КП(б)Б стварыць па раёнах атрады ўзброеных рабочых і працоўных. 2. Прасіць Ваенна-Савет Заходняга фронту

вылучыць для гэтай мэты 5.000 вінтовак і адпаведную колькасць патронаў».

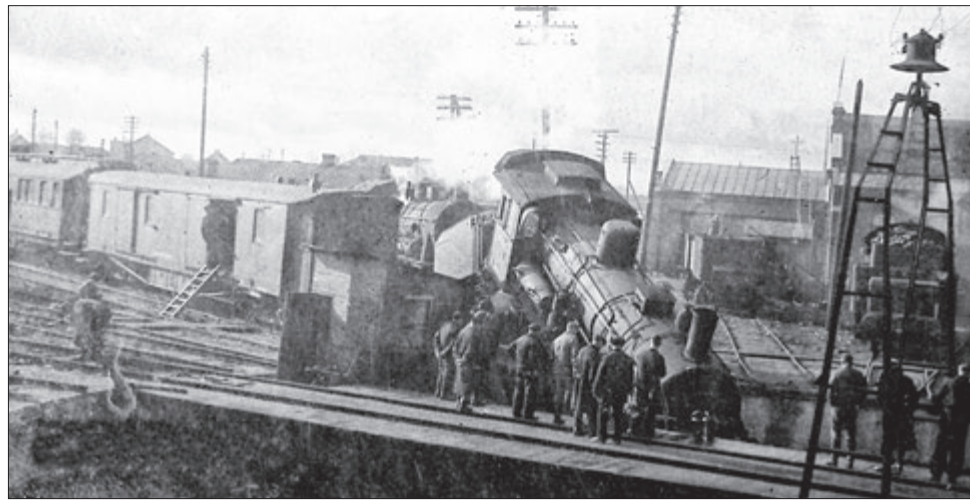
І зброя страляла, у першую чаргу ў тых, хто спрабаваў рабаваць крамы, фабрыкі, заводы — за марадзёрства, па законах ваеннага часу. Не разбіраліся і са зняволенымі, якія знаходзіліся ў следчых ізалятарах, многія па неабгрунтаваных даносах. Пункт 11 усё таго ж пракакола «Аб зняволеных, якія ўтрымліваюцца ў турмах Заходніх абласцей, асуджаных да ВМП (вышэйшай меры пакарання)». Яго фармулёўка не давала ім ніякага шанцу. Паставілі: «Даручыць тт.

Гучныя заявы кіраўніцтва краіны аб непераможнасці Чырвонай Арміі, аб тым, што «ваяваць будзем на чужой тэрыторыі», рабілі сваю справу. Горад жыву ў звыклым жыццём, і ўсе былі ўпэўнены, што ворага вось-вось адгоняць.

Цанава і Мацвееву перадаць дырэктыву пра выкананне прыгавораў у дачыненні да асуджаных да ВМП, якія ўтрымліваюцца ў турмах Заходніх абласцей БССР» (Л. 5). Дакументы сведчаць, што людзей расстралялі, выканаўшы ў дакладнасці дырэктыву, і не толькі датычна заходніх абласцей, дзе ўжо былі немцы, яе выкарысталі і ў дачыненні да іншых турмаў рэспублікі. Лічы назваць складана. Усё рабілася прыхапкам, немец наступаў, а даручэнне нельга было не выканаць. Гэта асобная драма першых дзён вайны, прадмет асаблівага вывучэння.

Інакш чым драмай нельга назваць яшчэ адно ра-

шэнне бюро ЦК. Сітуацыя відавочная, сталіцу немцы ўжо не толькі бамбязць — яны вось-вось увойдуць у горад. Рэпрэсіўныя рашэнні толькі ўзмацняюцца. Фонд 4п, вопіс 3, справа 1214, ліст 10: «Слухалі: Аб мерах стрымання панікі і арганізацыі інфармавання насельніцтва (Пастанова СНК БССР і ЦК КП(б)Б)». Чытаем: «Варожыя савецкай уладзе і нашаму народу элементы, агенты фашызму, у імкненні пасяць разгубленасць і выклікаць паніку ў насельніцтва нашых гарадоў і вёсак распаўсюджаюць усякага роду правакацыйныя чуткі, хлусню і небыліцы. У мэтах спынення падрыву дзейнасці ворагаў савецкага народа Савет Народных Камісараў Беларускай ССР і Цэнтральны Камітэт Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі паставілі: 1. Абавязваць пракурора Беларускай ССР т. Ветрава, абласных і раённых пракурораў неадкладна арыштоўваць і аддаць пад суд Ваеннага Трыбунала асоб, якія распаўсюджаюць рознага роду правакацыйныя чуткі. 2. Асоб, якія самавольна пакінулі свае пасады (далей ідуць канкрэтныя прозвішчы): арыштаваць і аддаць пад суд Ваеннага Трыбунала як баязліўцаў і дзёркараў».

І людзі заставаліся на сваіх працоўных месцах да

конца рашэнні партыі, якія ніхто так і не адмяніў.

Пра тое, што кіраўніцтва рэспублікі ўжо пакінула сталіцу, жыхары даведаліся з чутак, якія распаўсюджваліся па горадзе. Для Мінска, куды ўжо ўваходзілі немцы, гэта была сапраўдная драма — многія ж маглі выратавацца. Пры гэтым у апошнім пракаколе пасяджэння бюро ЦК у Мінску ёсць яшчэ адзін пункт, у ім даручэнне чыгуначы з прычыны эвакуацыі: «Абавязваць начальнікаў чыгунак тт. Гарныка, Краснабаева, Бурыкіна, Бадунова прадстаўляць неабходную колькасць вагонаў, у першую чаргу для членаў сем'яў начсаставу». Але і яны ўжо не змаглі скарытацца гэтым запісам, многія так і засталіся ў горадзе, выбрацца з якога было практычна немагчыма. Пажарам быў ахоплены Барысаўскі, Даўгінаўскі тракт. Тыя, каму ўдалося выйсці з горада, вымушаны былі вярнуцца — вакол ужо былі немцы...

НЕПАПРАЎНЫЯ СТРАТЫ, КАЛАСАЛЬНАЯ ШКОДА

Вынік — амаль 85 працэнтаў будоў у горадзе было знішчана ў першыя дні вайны, моцна пацярпеў жылы фонд. Пасля дзяржкамісія па ацэнцы нанесенай шкоды ацаніла яго ў 70 працэнтаў. Акрамя чыгуначнага вузла, у Мінску было знішчана 45 кіламетраў трамвайных шляхоў, а гарадскі транспарт спынены цалкам. І самае страшнае — выведзены са строю каналізацыя і водаправод, узарваны рэзервуары і напорныя вежы. Пагроза эпідэміі становілася рэальнасцю. Нават немцы, якія ўвайшлі ў горад, не маглі стрымаць абурэння дзеяннямі свайго камандавання. Перад імі паўстала праблема не толькі размяшчэння, але і арганізацыі работ абслуговых арганізацый, прадпрыемстваў, якія таксама моцна пацярпелі ад бамбёжак. Мінскі дрэвапрацоўчы імя Молатава, матарамонтны, аўтазборачны, кіслародны заводы... Страты непапраўныя. Для размяшчэння немцы выкарыстоўвалі ўсё, што можна было прыстасаваць. Так, трансфарматарныя кабіны цягавай падстанцыі № 1 выкарыстоўвалі для конскіх стойлаў, машынную залу — пад казармы. Немцам прыйшлося нямаля папрацаваць, каб хоць неяк наладзіць жыццяздзейнасць горада: трэба было элемента-

войска. У першыя дні акупацыі пачалася разрабаванне і нацыянальных каштоўнасцяў рэспублікі: з Дзяржаўнай карціннай галерэі БССР знікла, як потым было ўстаноўлена дзяржкамісіяй, амаль 1700 твораў жывапісу, сярэд якіх палотны Айвазоўскага, Левітана, Сурыкава, Мікеланджэла, Растрэлі, абразы, скульптуры. З фондаў Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя Леніна з 2 мільёнаў тамоў прапала 1,5, сярод якіх унікальныя старадрукі. Шкода каласальная. А ў горадзе заставаліся людзі, якім трэба было перажыць страшныя гады вайны, калі баі над сталіцай працягваліся практычна ўвесь перыяд да вызвалення 3 ліпеня 1944-га. Як удалося выстаяць і адрадыць разбураны Мінск, нягледзячы на прапановы пачаць яго будаўніцтва на новым месцы, бо аднаўляць ужо практычна не было чаго, гэта асабліва старонка гісторыі.

Тады ж, у першыя дні вайны, асабістую драму, мяркуючы па дакументах, перажываў і Сталін. У цэнтральным архіве Міністэрства абароны Расіі захаваны арыгінал Першай зводкі Галоўнага камандавання Чырвонай Арміі, апублікаванай 23 чэрвеня 1941 года. Над тэкстам ён працаваў асабіста. Рукой Сталіна зроблены кароткія, лаканічныя праўкі, словы старанна падбіраюцца, па ўсім відаць, што ён вельмі хацеў супакоіць краіну. З гэтай прычыны зроблена ўстаўка: «Сапернік адбіты», але яна выкраслена. Сталін разумее, што адбылося нешта страшнае. Упершыню за шмат гадоў на карту паставлены лёс СССР.

Урад з 25 чэрвеня працаваў ужо ў Магілёве. І гэта — іншыя рашэнні, пра што сведчаць матэрыялы пракакола № 69. У іх рэальная занепакоенасць пра лёс народнай гаспадаркі рэспублікі: жорсткія паставы аб эвакуацыі прадпрыемстваў, навуковых, навучальных устаноў, сельгастэхнікі, жывёлы ў тыл краіны. У Магілёве зацвярджаюцца ключавыя дырэктывы «Аб пераходзе на падпольную работу партыйных арганізацый раёнаў, занятых ворагам», «Аб разгортванні партызанскай вайны ў тыле ворага», «Аб стварэнні спецыяльных атрадаў знішчальнікаў танкаў», «Аб арганізацыі атрадаў народнага апалчэння», прымаюцца іншыя найважнейшыя дакументы. Гэта ўжо былі тыя рашэнні, калі стала ясна: пачалася поўнамаштабная вайна.

Наталля ГОЛУБЕВА,
кандыдат
гістарычных навук.